

КОМПЕТЕНТІСНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 378:373.2

Я. А. Кульбашна
ORCID iD 0000 0002-2571-091X

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ УКРАЇНИ

Розкрито проблему визначення ключових принципів формування професійної компетентності майбутнього фахівця у системі вищої медичної, зокрема, стоматологічної освіти сьогодення на основі аналізу досвіду країн – учасниць Болонського процесу та розробок вітчизняних науковців-педагогів. Підкреслюється, що модернізація освітнього процесу потребує постійного оновлення і оптимізації базових принципів функціонування усіх напрямів розвитку системи освіти. На підставі власних досліджень конкретизовано принципи формування компетентного лікаря-стоматолога, які забезпечать прогресивний розвиток вітчизняної стоматологічної освіти та підвищення її якості.

Ключові слова: вища освіта; ключові принципи сучасної вищої освіти; майбутні фахівці із стоматології; медична освіта; принципи формування професійної компетентності майбутнього фахівця із стоматології; професійна компетентність; якість стоматологічної освіти.

Вступ. Запити європейського простору вищої освіти, до якого інтегрується Україна, вказують на необхідність прогресивних змін у педагогічних підходах до професійної підготовки майбутніх фахівців, ключовим орієнтиром якої стало формування компетентного фахівця. Відповідні трансформації необхідні і у медичній освітній галузі (Van Der Vleuten, CPM, 2005).

Дослідження проблем розвитку освіти в Україні у контексті євроінтеграційних процесів стає можливим за умов порівняльного аналізу систем освіти різних країн і мегарегіонів, що мають специфічний зміст, структуру й функції, але зорієнтовані на подолання вузьких національних кордонів, диверсифікацію освітніх і наукових програм, інтегрування вищої освіти у світову і європейську (Гриневиц Л. М., 2015, с. 6). Відтак, необхідною умовою модернізації системи вищої освіти є визначення принципів, на основі яких буде продовжуватись її розбудова та упроваджуватись компетентнісна модель.

Після узгодження спільних принципів розвитку, вимог, критеріїв та стандартів національних систем вищої освіти країни-учасниці Болонської декларації домовилися про створення єдиного Європейського освітнього й наукового простору (ЕНЕА) до 2010 року. У його межах повинні бути єдині підходи у навчанні, працевлаштуванні й мобільності громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг. Бо-

лонський процес продовжує безперервно розвиватись і оновлювати зміст базових принципів цієї реформи завдяки «програмам дій», які затверджуються на міжнародних міністерських Конференціях кожні два роки.

Розробки вітчизняних науковців у галузі вищої освіти В. А. Андрущенко, М. Афансьєва, В. П. Делія, Л. В. Козак, В. Г. Кременя, В. І. Лугового, Гр. В. Луценка, С. О. Сисоєвої та ін., у медичній освіті – І. Є. Булах, Ю. В. Вороненка, Я. А. Кульбашної та ін. формують базу принципів для близької і далекої перспектив, яка повинна опиратись на позитивний, перевірений часом міжнародний досвід і бути прийнятною для української вищої школи. Оскільки основним орієнтиром європейської, а з 2014 р. і української систем вищої освіти (Закон про вищу освіту, 2014), стала підготовка компетентного фахівця, потребують визначення принципи його формування і у вищих медичних навчальних закладах (ВМНЗ).

Аналіз наукових джерел засвідчив, що конкретизації принципів формування професійної компетентності (ПК) майбутніх лікарів, зокрема стоматологів, необхідно приділити більше уваги.

Мета статті. Визначити принципи формування ПК майбутніх лікарів-стоматологів у контексті модернізації вітчизняної системи вищої освіти.

Принципи, на яких базується сучасний процес формування компетентного фахівця у країнах –

учасниках Болонського процесу і Україні. Поняття «принципи» тлумачиться у науково-педагогічній літературі як основоположні ідеї, система головних вимог до діяльності, поведінки; керівні положення, які теоретично та психологічно обґрунтовані та перевірені практикою (Максимюк С. М., 2005, с. 111).

Базові принципи Болонського процесу (Болонська декларація, 2003) всебічно охоплюють і узагальнюють підходи до освітнього процесу у вищій школі європейських країн, зокрема: • введення двоциклового навчання: додипломного та післядипломного; • контроль якості освіти, який передбачається здійснювати акредитаційними агентствами, незалежними від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка ґрунтується на знаннях, уміннях, навичках і компетентностях, набутих випускниками на основі стандартів транснаціональної освіти; • розширення мобільності студентів, персоналу та викладацького складу ВНЗ для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців; • забезпечення працевлаштування випускників. Усі академічні ступені повинні задовольняти запит європейського ринку праці, а визнання професійних кваліфікацій має бути спрощене за допомогою «Додатка» до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО; • створення привабливої європейської системи освіти, залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легко доступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

Для підвищення якості вищої освіти у європейських країнах після запровадження компетентнісного підходу були визначені принципи її функціонування у форматі «трикутника» знань (Калашнікова С. А., 2012, с. 81). Їх доцільно дотримуватись і в українській вищій медичній школі для формування компетентного фахівця, зокрема:

- інноваційність – запровадження у навчальний процес педагогічних технологій, форм і методів навчання, які базуються на самостійній роботі. Інноваційні орієнтири –самоудосконалення, самоконтроль, самореалізація, формування фахівця інноваційного типу – «інноваційної знанневої людини», якій притаманне інноваційне мислення. Воно полягає у критичності, креативності, дивергентності, практичності, конструктивності, конкретності, парадоксальності, єдності логічних та інтуїтивних норм (Козак Л. В., 2014), а також умінні самостійно здобувати знання і запроваджувати їх у життя (Кремень В. Г, 2013, с. 46). Водночас, очевидна необхідність дотримання принципів інноваційного розвитку вищої школи все ще не стала в Україні пріоритетним чинником, продовжують-

ся дискусії з приводу шляхів їх реалізації (Степко М. Ф., 2013), швидкість освоєння нових стандартів у вищій освіті виявляється недостатньою, вони гальмуються, переважно, низкою внутрішніх чинників (Луговий В. І., 2013).

Привертають увагу дані, отримані у процесі самооцінки майбутніми стоматологами провідних вищих медичних навчальних закладів (ВМНЗ) України, згідно з якими інноваційність і креативність вважають важливою у професійній діяльності менше половини студентів, що ставить під сумнів перспективу інноваційності у професійній діяльності випускників (Кульбашна Я., 2014). Саме тому педагогічним колективам ВМНЗ необхідно зосередитись на освоєнні нових педагогічних технологій, ефективно запроваджених у зарубіжних країнах, зокрема: дистанційній освіті, телемедицині, нових формах самостійної роботи.

- безперервний професійний розвиток (БПР). Цей принцип, на думку Гр. В. Луценка (Луценко Гр. В., 2012) і М. Афанасьєва (Афанасьєв М. 2010) все більше набуває особливого футуристичного значення, а саме: за сучасною теорією розвитку глобального інноваційного суспільства, лідером стане нація, яка перетворить на визначальний соціальний інститут вищу освіту і створить максимально ефективну систему її неперервності, яка передбачає постійну перепідготовку фахівця, модернізацію його знань і вмінь. Це означає, що у вищій школі необхідно забезпечити мобільність та гнучкість навчальних планів, програм, методичних матеріалів, активне використання інформаційно-комп'ютерних технологій, актуалізувати нові форми самостійної роботи, генерувати у майбутнього фахівця потребу саморозвитку та саморефлексії. Реалізація зазначених чинників сприятиме підвищенню якісного рівня персональної освіти майбутнього фахівця і вищої школи у цілому.

В Україні ідея неперервної освіти визнана, але її запровадження у медичній галузі до нині гальмується, продовжує домінувати традиційна система підготовки фахівців, відсутній такий вагомий важіль БПР як перспективи кращого працевлаштування. Такі обставини обмежують саморозвиток лікаря. Реалії сьогодення змінюють ставлення прогресивної частини медичної спільноти до саморозвитку і самовдосконалення від позиції отримання «освіти на все життя» у ВМНЗ до повного прийняття БПР як основи власної професійної концепції. Але реалізації такого підходу перешкоджає все ще існуючий у ментальності студентства і викладачів ВМНЗ застарілий стереотип «знанневої» парадигми. Про це свідчать дані дослідження, згідно з якими готовність до БПР виявили лише дві третини опитаних майбутніх фахівців ВМНЗ України. Аналогічна ситуація, як засвідчує аналіз наукових джерел, досить типова – зниження сили мотиву до БПР спостерігається й у майбутніх фахівців інших галузей. Причини зазна-

ченого явища науковці вбачають у незадовільних перспективах роботи та недоліках організації навчального процесу (Кульбашна Я., 2014, с. 163), що викликає потребу посилити у вищій медичній школі роботу щодо роз'яснення важливості принципу БПР ще на додипломному етапі;

- навчання через дослідження – від 2014 року регламентується Законом про вищу освіту і передбачає залучення студентства до реальних наукових досліджень. У медичній освіті за кордоном забезпечується матеріально – технічною базою і реалізується у формі написання дипломної наукової роботи з її захистом на випускному курсі, а в українських ВМНЗ і до нині залишається слабкою ініціативою окремих студентів переважно через обмежені дослідницькі потужності університетів;

- академічна мобільність – розширення діапазону професійної підготовки шляхом переміщення студентів на нетривалий час у різні регіони для отримання нових знань. В українських ВМНЗ досі не може бути впроваджена із-за невідповідності навчальних планів і низького рівня знання іноземної мови – лише близько 6,0% (120 із 2000) опитаних оцінюють його як достатній (Кульбашна Я., 2014, с.178).

Водночас із впровадженням європейських принципів формування компетентного фахівця, українська вища освіта керується національними, конкретизованими відповідно до умов вітчизняного освітнього середовища. Вони були сформульовані у нормативно-правових документах (Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті, 2001) та роботах вітчизняних науковців але потребують оновлення відповідно до сучасних умов. Зокрема, В. Г. Кремень (Кремень В. Г., 2008) визначає *загальнопедагогічні принципи*: • більше освіти для більшості людей (віддзеркалює зростання попиту на компетентних фахівців і їх конкурентоздатність); • неперервність навчання; • міжнародне визначення кваліфікаційних вимог (визнання вітчизняних атестатів на міжнародному рівні, а відтак і конкурентоздатність випускників вітчизняних ВНЗ); • збереження національної культури і цінностей.

Водночас С. О. Сисоєва і Н. Г. Батечко (Вища освіта України: реалії сучасного розвитку, 2011, с. 18) сформулювали *принципи інноваційного розвитку* вітчизняної освіти: • пріоритетність особистості людини та її розвиток; • фундаментальність і неперервність; • заміна знанневої парадигми освіти на компетентнісну; • сприйняття полікультурності і толерантність у міжкультурному середовищі; • конвергенція та глобалізація; спрямованість на забезпечення стійкого розвитку цивілізації; • впровадження інформаційних технологій.

Аналіз наукових праць вітчизняних науковців В. П. Андрущенко, К. А. Зайцевої, В. Г. Кременя, С. О. Сисоєвої свідчить, що сучасні принципи

формування компетентного фахівця можуть бути ефективно застосовані тільки при реформуванні та інноваційному розвитку освітньої галузі. Наголошується на важливості збереження кращих доробок вітчизняної школи, усунення явища асистенціалізму (політики допомоги, яка усуває симптоми, а не причини недосконалості організації певного виду діяльності) в освіті. Нині, як зазначають К. А. Зайцева, В. С. Василик, П. С. Жученко (Зайцева К. А., 2013), навіть автори міжнародних проектів наполягають на перевірці запропонованих ними підходів в умовах кожного нового середовища («in the setting priorities»). Тому особливого сенсу у медичній освіті, набув принцип доказовості у формуванні ПК (Кульбашна Я., 2014).

Формування компетентного лікаря також потребує конкретизації базових принципів освітнього процесу. Основні з них викладені у Концепції реформування системи підготовки лікарів в Україні на 2004–2010 рр (Рішення Колегії МОЗ, 2004) і залишаються актуальними, але повноцінно не впровадженими до нинішнього часу: • безперервність та ступеневість (ланки: профільні класи або ліцеї – ВМНЗ – медичні установи); • динамічний характер навчання – гнучка корекція змісту освіти відповідно до досягнень науки, практики; • підготовка висококваліфікованих медичних фахівців широкого профілю з поглибленими знаннями певного напрямку медичної справи; • використання передових інформаційних технологій навчання для забезпечення відкритості системи підготовки медичних фахівців; • забезпечення оцінки і контролю рівня якості підготовки фахівців шляхом застосування стандартизованих методик визначення рівня знань та вмінь; • поєднання теорії та практики за рахунок розробки моделей навчання в університетських клініках; • формування особистості майбутнього фахівця на засадах загальнолюдських цінностей і культури.

Зазначені вище принципи складають основу формування ПК майбутніх лікарів. Тому важливо проводити постійний контроль їх правильної інтерпретації, пошук нових форм та створення педагогічних умов оптимального впровадження. Водночас моніторинг якості і компетентнісного наповнення вищої освіти лише знедавна був активізований законодавчими ініціативами. Для його аналізу потрібні кваліфіковані кадри і розуміння, що спостереження за явищами, які впливають на процес формування ПК майбутнього фахівця – це обов'язок усіх учасників освітнього процесу (Ващенко Н. М., 2009; Вікторов В., 2006).

На підставі аналізу підходів європейських і вітчизняних педагогів–науковців, нормативно–правових документів та власного досвіду педагогічної діяльності, професійну компетентність майбутнього фахівця із стоматології, у доповнення вище зазначених, вважаємо доцільним формувати на таких принципах: • *науковості та доказовості*

– упровадження у освітню практику тільки науково-обґрунтованих і практично підтверджених інновацій; • *прогностичності* – уміння прогнозувати і моделювати отримання освітнього результату – професійно компетентного фахівця. Базовою є передпрогнозна інформація на основі моніторингу стану сформованості ПК студентів на різних етапах навчання; • *системності* – створення цілісної системи формування професійної компетентності; • *антропоцентризму*, який полягає в умінні виокремити індивідуальні властивості особистості і сприяти їх перспективному розвитку; • *принцип випереджуваності в практиці і теорії наук* – формування професійно важливих якостей, що забезпечать у подальшому інноваційні підходи у майбутній професійній діяльності; • *партнерства* – педагогіка співробітництва шляхом активації навчально-пізнавальної діяльності

студента при консультативній підтримці викладача; • *послідовності* – передбачає єдність традиції і новацій, коли упроваджені новації стають традицією і основою розробок подальших нововведень; • *евристичності* – творчий підхід до вивчення навчальних дисциплін: стимуляція неординарних здібностей, креативності, інноваційного мислення студентства.

Висновки. На підставі аналізу наукових джерел і власних досліджень конкретизовано принципи формування ПК майбутніх лікарів–стоматологів. Їх дотримання у ВМНЗ сприятиме підвищенню рівня якості вищої медичної освіти.

Подальшим перспективним напрямом дослідження є аналіз стану упровадження вище зазначених принципів у практичну діяльність ВМНЗ України.

Література

1. **Афанасьєв М.** Інформаційні технології у навчальному процесі / М. Афанасьєв, Я. Ромашова // Вища школа. – 2010. – № 10. – С. 49 – 62.
2. **Болонська декларація** // Вища школа. – 2003. – № 1. – С. 90 – 93.
3. **Булах І. Є.** Проблеми оцінювання знань студентів у контексті вимог Болонської декларації / І. Є. Булах, О. П. Волосовець, М. Р. Мруга // Медична освіта. – 2011. – № 2. – С. 20 – 22.
4. **Ващенко Н. М.** Сучасна вища освіта в Україні. Проблеми реалізації Болонського процесу в Україні / Н. М. Ващенко // Медична освіта. – 2009. – № 3. – С. 48 – 52.
5. **Вища освіта України: реалії сучасного розвитку** / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України – К. : ВД ЕКМО, 2011. – 368 с.
6. **Вікторов В.** Основні критерії та показники якості освіти / В. Вікторов // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 54 – 59.
7. **Вороненко Ю. В.** Безперервний професійний розвиток лікарів і провізорів – нові принципи побудови системи / Ю. В. Вороненко, О. П. Мінцер // Медична освіта. – 2011. – № 2. – С. 41 – 44.
8. **Гриневич Л. М.** Вітчизняна педагогічна теорія про розвиток освіти в Україні у контексті євроінтеграційних процесів / Л. М. Гриневич // Педагогічний процес: теорія і практика, № 1-2 (46-47), 2015. – С. 5 – 10.
9. **Делия В. П.** Инновационное мышление в XXI веке / В. П. Делия. – М. : ООО «ДЕ-ПО», 2011. – 232 с.
10. **Зайцева К. А.** Проблеми формування світогляду лікарів та нові напрямки післядипломної медичної освіти в Україні / К. А. Зайцева, В. С. Василик, П. С. Жученко // Медична освіта. – 2013. – № 1. – С. 72 – 74.
11. **Закон України «Про вищу освіту»** // Урядовий кур'єр. – 2014. – 13 серпня. – № 146. – С. 7 – 18.
12. **Калашнікова С. А.** Європейська політика модернізації вищої освіти: ключові орієнтири / С. А. Калашнікова // Вища освіта України. – 2012. – № 2. – С. 80 – 84.
13. **Козак Л. В.** Підготовка майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності : монографія / Л. Козак; за ред. С. О. Сисоєвої. – К. : Видавництво ВП «Едельвейс», 2014. – 600 с.
14. **Кремель В. Г.** Якісна освіта і нові вимоги часу / Освітологія: хрестоматія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Укладачі: Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. – К.: ВП «Едельвейс», 2013. – С.45 – 50.
15. **Кульбашна Я. А.** Формування професійної компетентності майбутніх фахівців із стоматології: теоретичні й методичні основи : монографія / Я. А. Кульбашна. – К., «Компас». – 2014. – 416 с.
16. **Луговий В. І.** Якість вищої освіти в Україні: проблеми забезпечення та визнання / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. – 2013. – Ч. 1. – С. 89 – 91. – (Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу»).
17. **Луценко Гр. В.** Компетентнісний підхід до науково-дослідної роботи студентів як елемент фундаменталізації фізичної освіти / Гр. В. Луценко // Вища освіта України. – 2012. – Т. 3. – С. 80 – 89. – (Темат. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»).

18. **Максимюк С. П.** Педагогіка : навчальний посібник / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
19. **Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку:** [колект. моногр.] / за заг. ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового, М. Ф. Степка. – Х., 2009. – С. 178 – 210. – (Монографія присвячується десятиріччю Ін-ту вищої освіти АПН України).
20. **Рішення Колегії МОЗ №5 2004 р.** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/kol_20040512_5.html.
21. **Степко М. Ф.** Проблеми вищої освіти в контексті Болонського процесу / М. Ф. Степко // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 1(58). – С. 74 – 81.
22. **Феномен інновацій : освіта, суспільство, культура :** монографія / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка. – 2008. – 472 с.
23. **Van Der Vleuten, CPM and Schuwirth, LWT** (2005), Assessing professional competence: from methods to programmes. *Medical Education*, 39: 309–317. DOI: 10.1111/j.1365-2929.2005.02094.x.

Кульбашна Я. А. ПРИНЦИПИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВЫСШЕМ МЕДИЦИНСКОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье раскрыто проблему определения ключевых принципов формирования профессиональной компетентности будущего специалиста в системе высшего медицинского, в частности стоматологического образования на основании анализа опыта стран - участниц Болонского процесса, разработок отечественных ученых-педагогов и собственного педагогического опыта. Подчеркивается, что модернизация образовательного процесса требует постоянного обновления и оптимизации базовых принципов функционирования всех направлений развития системы образования. На основании собственных исследований конкретизированы принципы формирования компетентного врача-стоматолога, которые обеспечат прогрессивное развитие отечественной стоматологической образования и повышения ее качества.

Ключевые слова: *будущие специалисты – стоматологи; высшее образование; качество стоматологического образования; ключевые принципы современного высшего образования; медицинское образование; принципы формирования профессиональной компетентности будущего врача-стоматолога.*

Kulbashna Ya. PRINCIPLES OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE SPECIALISTS IN UKRAINIAN HIGH MEDICAL SCHOOL

In the article discusses the problem of defining the key principles of modern dental education based on the analysis of the experience of European countries and own research. The replacement the educational paradigm from the traditional to competentive and the estimating of learning outcomes was analyzed.

For the quality improvement of higher education and the formation of a competent professional in EU were implemented basic principles of its modernization: innovation, learning through research, continuity, academic mobility. Ukrainian higher medical school also require their urgent implementation and fleshing out of some other principles of progressive development and improving quality. They have to provide introduction in educational practice only scientifically grounded and practically proven innovations; the ability to make prognosis and simulate getting educational results; an integrated system of professional competence formation of future dentists; the ability to distinguish the individual properties of future professionals and promote their future development; forming professionally important qualities of future experts who will provide further innovative approaches to future careers; partnership of teachers and students; the unity of tradition and innovation when innovations are become the tradition and the basis for further innovations; creative approach to the study of subjects: stimulation of extraordinary abilities, creativity, innovative thinking of students.

Established that a necessary condition for the modernization of higher education system is an compliance the principles on which it will continue development and implementation a competentive model.

Keywords: *future dentists; higher education; key principles of modern higher education; medical education; principles of formation of professional competence of the future a dentist; the quality of dental education.*

Рецензенти

Сисоєва С. О. – д. пед. н., проф., чл.-коресп. НАПН України
Цехмістер Я. В. – д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2015

Прийнято до друку 22.10.2015